

SŁAWOMIR DRYJA

PIERWSZE ZNALEZISKO WCZESNONEOLITYCZNYCH PRZEKŁUWACZY TYPU VEDROVICE Z ZIEM POLSKICH

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

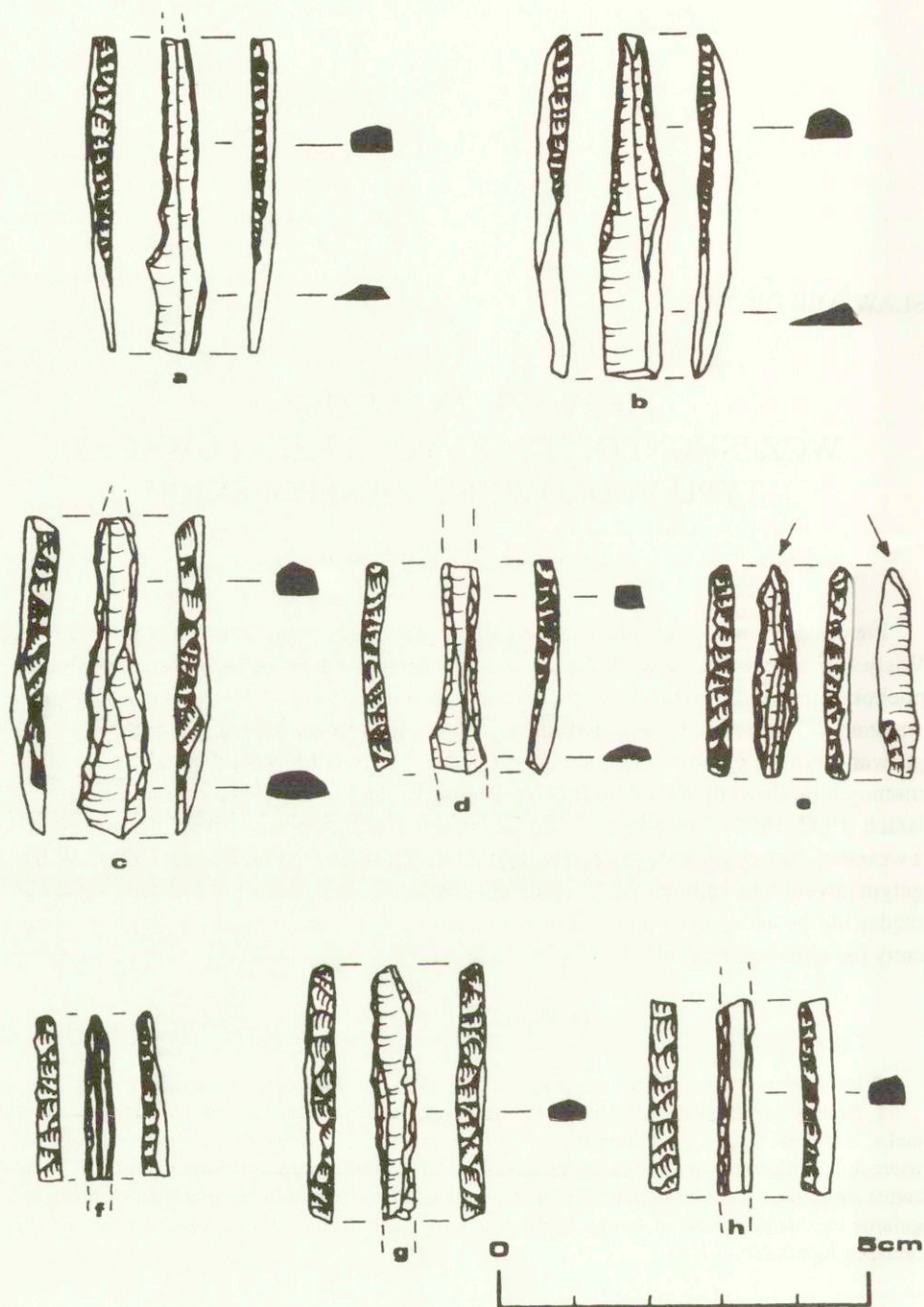
Pierwsze sygnały wskazujące na penetrację prawobrzeżnego odcinka Doliny Górnej Wisły oraz ujścia Skawy w okolicach Zatora i Spytkowic przez ludy wczesnorolnicze pochodzą jeszcze z końca lat sześćdziesiątych (Gedl 1969, s. 358). Akcja AZP prowadzona w tym rejonie przyniosła szereg materiałów potwierdzających tą tezę, jednak prowadzącym je ekipom udało się zebrać jedynie niewielkie kolekcje zabytków krzemiennych (archiwum WKZA w Bielsku-Białej, Valde-Nowak 1988, s. 21). W ostatnich latach (1992–1996) prowadzone są pod kierunkiem autora prace wykopaliskowe osady z wczesnej fazy cyklu wstęgowego w Spytkowicach st. 26 (Dryja, Kapica 1995)¹. W bogatym inwentarzu kamiennym z tego stanowiska szczególną uwagę zwróciła seria narzędzi, nie posiadających analogii w zespołach neolitu z ziem polskich. Jej to poświęcony jest niniejszy artykuł

OPIS MATERIAŁÓW

Zebrana seria składa się z ośmiu, w większości nie zachowanych w całości, zabytków.

1. Smukły przekłuwacz (długość – 40 mm, szerokość maks. części retuszowanej – 5 mm, maks. szerokość części nieretuszowanej – 8 mm, grubość – 2 mm), o częściowo odłamanym wierzchołku, uformowanym w części piętково-ścęzkowej drobnego, regularnego wiórka. Żądło załuskano retuszem stromym, regularnym, bliżej podstawy retusz staje się drobniejszy, mniej regularny, lecz nadal pozostaje stromy. Podstawę okazu stanowi charakterystyczna, nie formowana retuszem łopatka (ryc. 1. a).

¹ Ostatnie sezony wykazały również obecność osadnictwa cyklu lendzielskiego, jak również średniowiecznego (XIII–XIV wiek). Całość materiałów stanie się wkrótce przedmiotem osobnego opracowania.

Ryc. 1. Spytkowice, st. 26. Przekłuwacze typu Vedrovice (a-h).
 Fig. 1. Spytkowice, site 26. Perforators of Vedrovice type (a-h).

2. Smukły, zachowany najpewniej w całości przekłuwacz (długość – 46 mm, szerokość min./maks. części retuszowanej – 4/8 mm, maks. szerokość części nieretuszowanej – 9 mm, grubość – 3 mm). W piętkowo-sęczkowej partii stosunkowo regularnego wiórka uformowano wierzchołek narzędzia, naturalnie zatępiony. Część podstawy, którą stanowi nie łuskana łopatka (wierzchołek półsurowca) została przetrącona. Żądło uformowano retuszem stromym, regularnym, w części bliższej podstawy drobniejszym, mniej regularnym, lecz nadal stromym (ryc. 1. b)

3. Smukły, nieregularny przekłuwacz (długość – 43 mm, szerokość maks. części retuszowanej – 5 mm, maks. szerokość części nieretuszowanej – 8 mm, grubość – 4 mm) z częściowo odłamanym wierzchołkiem. Żądło uformowano w partii piętkowo-sęczkowej drobnego wióra. Załuskano je stromym, regularnym retuszem. Bliżej podstawy retusz staje się mniej regularny, drobniejszy, stopniowo przechodząc w retusz półstromy. U podstawy znajduje się charakterystyczna „łopatka”, słabo wydzielona od pozostałej części okazu. Niewykluczone, iż jest ona nieznacznie uszkodzona (ryc. 1. c).

4. Nie zachowany w całości okaz, o odłamanym wierzchołku oraz uszkodzonej podstawie (długość zachowanego fragmentu – 27 mm, maks. szerokość części retuszowanej – 5 mm, zachowana maks. szerokość części nieretuszowanej – 7 mm, grubość – 3 mm). Okaz załuskano regularnym, stromym retuszem. Bliżej podstawy retusz staje się drobniejszy, mniej regularny (ryc. 1. d).

5. Narzędzie retuszowane dookoła stromym retuszem, regularnym na całym obwodzie (długość – 28 mm, maks. szerokość – 5 mm, grubość – 3 mm). Wierzchołek uformowano w pazur, widoczny jest ślad po odbiciu rylcowym. Wnęka przy podstawie narzędzia została wyretuszowana zwrótnie (ryc. 1. e).

6. Fragment żądła, zapewne część smukłego przekłuwacza. Wierzchołek uformowano w pazur (długość – 22 mm, maks. szerokość – 4 mm, grubość – 3 mm). Na jednym z boków retusz w całości jest stromy, na drugim zaś przy wierzchołku przechodzi w półstromy. W zachowanej części narzędzie jest niemal tak szerokie jak grube (ryc. 1. f).

7. Żądło, będące zapewne znaczną częścią smukłego przekłuwacza. Zachowany fragment (długość – 34 mm, maks. szerokość – 5 mm, grubość – 4 mm) uformowano stromym, regularnym retuszem. Na wierzchołek narzędzia obrano część piętkowo-sęczkową poprawnego, niewielkiego wióra (ryc. 1. g)

8. Środkowa część żądła (długość – 26 mm, maks. szerokość – 4 mm, grubość – niemal 4 mm) regularnego, smukłego przekłuwacza. Zachowany fragment jest tak samo gruby jak szeroki. Retusz jest bardzo regularny, stromy (ryc. 1. h).

KONTEKST ZNALEZISK

Na omawiane okazy natrafiono w trakcie eksploracji obiektów wiązanych z „wstęgową” fazą rozwoju osady w Spytkowicach. Wystąpiły one w kontekście bogatych znalezisk krzemienych² oraz ceramicznych. Wstępna analiza wątków zdobniczych ceramiki pochodzącej ze wspomnianych obiektów wskazuje na jej związek z wczesnonutową fazą rozwoju cyklu wstęgowego.

² Ze Spytkowic pochodzi również duża seria klasycznych trapezów, dotąd nielicznie spotykanych w inwentarzach wstęgowych z ziem polskich.

UWAGI PODSUMOWUJĄCE

Przekłuwacze i wiertniki o bardzo wydłużonych, stromo łuskanych, dobrze wyodrębnionych żądłach stanowią charakterystyczny element krzemieniarstwa społeczeństw wczesnorolniczych³, choć jak dotąd nieznanne były znaleziska tego typu z ziem polskich (Kozłowski 1970, s. 74, 87, Kaczanowska, Lech 1977, s. 14, Lech 1979, s. 129, 1982/3, s. 13). Narzędzia takie należą do form spotykanych w szeroko pojmowanej strefie nad-dunajskiej: w Bawarii, Czechach a także na Morawach. Większe serie takich zabytków znane są z niektórych stanowisk z wczesnej fazy rozwoju cyklu wstęgowego, m. in. w miejscowości Vedrovice-Zábrdovice z jamy 198/72 pozyskano 26 takich okazów, wśród 41 narzędzi (Ondruš 1976, s. 136, ryc. 14,2 – na zdjęciu 15 szt.). Podobny zestaw wyrobów pochodzi z zachodniej części Moraw, z Mohelnic (Tichy 1962, Kozłowski 1970, s. 74)⁴.

W klasyfikacji narzędzi społeczności wczesnorolniczych z terenów środkowo-dunajskich M. Kaczanowska (1985, s. 14) narzędzia tego rodzaju nazywa przekłuwaczami typu Vedrovice.

Z reguły wskazuje się na starszą, bałkańską (Kaczanowska 1985, s. 44, Kaczanowska, Kozłowski 1987, s. 38) metrykę tych narzędzi, aczkolwiek wobec nikłości przesłanek związek ten może być kwestionowany (Kaczanowska 1987, s. 125).

Charakterystyczną cechą niektórych okazów tego typu jest nieretuszowana łopatka, u podstawy narzędzia, szersza i z reguły cieńsza od części retuszowanej, stanowiąca zazwyczaj nie więcej niż 1/3 okazu. Może to budzić podejrzenia, iż okazy takie są niedokończonymi narzędziami, jednak pogląd taki jest powszechnie odrzucany (Ondruš 1976, s. 136). Wszystkie okazy ze Spytkowic zakończone łopatką uformowano w identyczny, charakterystyczny sposób. W części piętkowo-sęczkowej półsurowca wyretuszowano żądko, tak więc łopatka, nieretuszowana część narzędzia, znalazła się w partii wierzchołkowej wióra. W dwóch wypadkach łopatka jest przetrącona i trudno domniemywać czy chodzi tu o zabieg formujący narzędzie, czy też jest to później powstałe uszkodzenie. Opisany powyżej sposób formowania żądła wytłumaczyć można względami użytkowymi. Pozwalał on zachować jego regularny przebieg, gdyż szerokość w każdym przypadku zbliżona była do grubości, zaś przekrój pozostawał regularny, niemal czworościenny. Łopatka nie formowana, pozostawała szersza, z reguły cieńsza, a w żadnym przypadku nie grubsza od żądła. Żądko formowano w pazur, lub pozostawiano naturalnie zatępienie.

³ Narzędzia o podobnej formie, choć oczywiście pozostające bez związku z opisywanymi, znane są z okresów wcześniejszych. Smukłe przekłuwacze, zaopatrzone w łopatkę, choć zazwyczaj większe i masywniejsze, spotykamy w schyłkowopoleolitycznych zespołach niżowych, głównie z terenu Niemiec (por. np. Hanitzsch 1972).

⁴ Na narzędzia tego typu natrafia się również w obiektach kultury ceramiki wstęgowej klutej. Szczególnie bogata seria pochodzi z Hienheim w Bawarii. Zanotowano tam łącznie 35 drobnych przekłuwaczy i wiertników w podobnym typie (Davies 1975, s. 37–40, Newell 1970, Modderman 1977, s. 62, ryc. 70; 10, 45). Z zachodnich Czech, z miejscowości Chrastany i Rakovník znanych jest kilka takich okazów. Stekla-Zapotocka (1970) umiejscawia takie znaleziska w czwartej fazie rozwoju tej kultury.

W opisywanym zbiorze wyróżnia się łuskany dookólnie okaz (rys. 1. e), nie zaopatrzony w łopatkę, o wierzchołku uformowanym w pazur. Wyróżniającymi go cechami są: wierzchołek formowany zabiegiem rylcowym oraz zwrotne podretuszowanie wnęki przy podstawie. Nie można jednak wykluczyć, iż jest to późniejszy zabieg naprawczy.

W chwili obecnej zbiór ze Spytkowic jest dla terenu Polski znaleziskiem odosobnionym, a przez to wyjątkowym i stanowi ważny czynnik w poznawaniu interregionalnych kontaktów pomiędzy społecznościami wczesnorolniczymi. Uzupełnia również naszą wiedzę o krzemieniarstwie wczesnoneolitycznym z ziem polskich. Należy wyrazić nadzieję, iż dalsze badania w Spytkowicach pozwolą wzbogacić zebraną dotąd kolekcję.

Pracownia Dokumentacyjno-Badawcza „Konsus” s.c.

BIBLIOGRAFIA

- D a v i s Frank D.
1975 *Die Hornsteingeräte des älteren und mittleren Neolithicums im Donaauraum*, „Bonner Hefte zur Vorgeschichte” 10, Bonn.
- D r y j a Sławomir, K a p i c a Maryla
1995 *Ślady wczesnoneolitycznego osadnictwa, cyklu wstęgowego, w dolnym odcinku doliny górnej Wisły*, Spraw. Arch. 47, s. 55–68.
- G e d l Marek
1969 *Badania poszukiwawcze w północno-zachodniej Małopolsce w 1966 roku*, Spraw. Arch. 20, s. 353–360.
- H a n i t z s c h Helmut
1972 *Groitzsch bei Eilenburg. Schlag- und Siedlungsplatze der Späten Altsteinzeit*, Berlin.
- K a c z a n o w s k a Małgorzata
1980 *Steinindustrie der Kultur der Linienbandkeramik*, [w:] *Problèmes de la néolithisation dans certaines régions de l'Europe*, Kraków, s. 79–96.
1985 *Rohstoffe, Technik und Typologie der Neolithischen Feuersteinindustrien im Nordteil des Flussgebietes der Mitteldonau*, Warszawa.
1987 *Feuersteinindustrie der Linearbandkeramik-Kultur: Ursprungsprobleme*, Bylany Seminar (nadbitka), s. 121–130.
- K a c z a n o w s k a Małgorzata, K o z ł o w s k i Janusz Krzysztof
1987 *„Barbotino” (Starčevo-Körös) and Linear Complex: Evolution or Impepedent Development of Lithic Industries?*, „Archeoloski radovi i rasprave” 10, s. 25–52.
1994 *Enviroment and Highland Zone Exploitation in the Western Carpathians (VII–VI Millenium BP)*, *Monografie di „Natura Bresciana”* 20, s. 49–71.
- K a c z a n o w s k a Małgorzata, L e c h Jacek
1977 *The Flint Industry of Danubian Communities North of the Carpathians*, AAC 17, s. 5–28.
- K o z ł o w s k i Janusz Krzysztof
1970 *Z badań nad wytwórczością krzemieniarską w kulturze ceramiki wstęgowej rytej*, [w:] *Z badań nad kulturą ceramiki wstęgowej rytej, pod red. J. K. Kozłowskiego*, s. 73–94, Kraków.

L e c h Jacek

1979 *Krzemieniarstwo w kulturze społeczności ceramiki wstęgowej rytej w Polsce. Próba zarysu*, [w:] *Początki neolityzacji Polski południowo-zachodniej, pod red. W. Wojciechowskiego*, s. 121–136, Wrocław.

1982-3 *Flint Work of the Early Farmers. Production Trends in Central European Chipping Industries from 4500–1200 B. C. An Outline*, AAC 22, s. 5–63.

M o d d e r m a n Peter J. R.

1977 *Die neolitische Besiedlung bei Hienheim, Ldkr. Kelheim, I: Die Ausgrabungen am Weinberg 1965 bis 1970*, Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Reiche A 33.

N e w e l l Raymond R.

1970 *The Flint Industry of the Dutch Linearbandkeramik*, „Analecta Praehistorica Leidensia” 3, s. 144–183.

O n d r u š Vladimír

1976 *Neolitické dílny z Vedrovice-Zábrdovic*, „Sborník prací filozofické fakulty Brněnské Univerzity” 24–25, „Rada archeologicko-klasická (E)” 20–21, s. 133–139.

S t e k l a - Z a p o t o c k a Marie

1970 *Die Stichbandkeramik in Böhmen und in Mitteleuropa*, [w:] *Die Anfänge* 3, s. 1–66.

T i c h y Rudolf

1962 *Osidlení s volutovou keramikou na Moravě*, Pam. Arch. 53, s. 245–304.

V a l d e - N o w a k Paweł

1988 *Etapy i strefy zasiedlenia Karpat polskich w neolicie i na początku epoki brązu*, Wrocław.

SŁAWOMIR DRYJA

FIRST PERFORATORS OF VEDROVICE TYPE FROM THE AREA OF POLAND

(Summary)

Site 26 at Spytkowice is situated in the upper Vistula Valley, between Kraków-Częstochowa Upland and Carpathian Mountain. It was excavated in 1992–1996, and many Early Neolithic features belonging to KCWR (the Linear Band Pottery culture) and KML (the Malice Culture) were explored. Among the KCWR flint inventory eight characteristic tools were found. The tools in this type were unknown from Poland KCWR inventories until now. They were identified as Vedrovice perforators. Perforators in this type occur in middle Danube region. The nearest sites with Vedrovice perforators are known from Morava (Vedrovice- Zábrdovice and Mohelnice). This find indicates inter-regional contacts between early farming communities and complements our knowledge about chipping stone industry in the area of Poland.

Translated by author